

УДК 94(497):354.1«1997/1999»

Павлюченко О.В.

РОБОТА ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

У статті розглядаються питання організації практичної роботи закордонних дипломатичних установ України в умовах військового стану. Надаються рекомендації на основі попередніх дій дипломатів з метою найбільш ефективної підготовки до нової екстремальної ситуації та подальшої діяльності установ. Проблемні питання розкриваються на матеріалах роботи Посольства України в Союзній Республіці Югославія у 1997-1999 рр. На основі аналізу роботи Посольства України в СРЮ визначені найбільш важливі питання діяльності дипломатичної установи в умовах військового стану: надання допомоги представникам української діаспори та громадянам, які працюють в інших українських організаціях, підтримка контактів з іншими закордонними установами, МЗС країни перебування та ін. Наголошено на необхідності узагальнення досвіду роботи усіх дипломатичних установ України, які працювали в умовах військового стану.

Ключові слова: закордонні дипломатичні установи України, військовий стан, організація роботи.

Україна, відновивши у 1991 р. свою державність, мала швидкими темпами здійснити роботу з розбудови закордонної дипломатичної служби. Потрібно було відкривати посольства та консульства у всьому світі. Однак, з об'єктивних причин, цей процес відбувався повільно, оскільки питання розподілу закордонної власності Радянського Союзу не знаходило взаємоприйняттого рішення. Часто на початковому етапі розбудови своєї закордонної мережі Україна вимушена була брати будинки під дипломатичну установу в оренду і лише згодом, у разі отримання приміщень колишніх посольств, консульств чи торговельних місій Радянського Союзу, оформлювати своє право на власність. Зазначаємо, що це було не випадково, адже орендовані приміщення, як правило, не були обладнані належним чином, не пристосовані для роботи під час надзвичайних ситуацій, які могли виникати в країні. У такій ситуації опинилося Посольство України в Союзній Республіці Югославія (СРЮ), у зв'язку з військовою операцією НАТО у 1999 р.

1990-ті рр. були досить бурхливими, що в першу чергу було пов'язане з розпадом Радянського Союзу, соціалістичної системи та фактичним оформленням однополярного світу. Не вдалося мирним шляхом врегулювати ситуацію навколо подій у Соціалістичній Федеративній Республіці Югославія (СФРЮ), де лише Македонія, без єдиного пострілу на своїй території, залишила югославську федерацію. Потрібно додати, що водночас у Лівані продовжувалася тривала війна, почала загострюватися ситуація навколо Іраку, який здійснив руйнівну для себе анексію Кувейту.

Всі ці фактори необхідно було враховувати під час відкриття дипломатичних установ у країнах з нестабільною внутрішньою ситуацією. Якщо в мирних

умовах робота дипустанови чітко розписана, коли кожний дипломат у відповідності до посади та службових обов'язків виконує свою роботу, то за умов введення в країні розташування військового стану виникає нагальна потреба переглянути багато питань внутрішнього та зовнішнього характеру. Це стосується як режиму роботи дипустанови, так і необхідності перегляду службових обов'язків, оскільки Центр (тобто Міністерство закордонних справ) може прийняти рішення про тимчасове зменшення штатного розкладу.

Необхідно зазначити, що деякі (насправді лічені) українські дипломати мали певний досвід роботи в умовах введення військового стану в країні розташування дипустанови, працюючи в Посольствах СРСР, але їх досвід не був узагальнений в Україні і не знайшов подальшого застосування (як можливий приклад можна навести: Угорщину – 1956 р., Кубу – 1963 р., Нігерію – 1967 р., Чехословаччину – 1968 р.). Отже, в 1990-ті рр. українська дипломатія опинилася в ситуації, коли мали відкриватися дипустанови в країнах, де відбувалися військові зіткнення, або загострювалася зовнішня ситуація навколо країни, а практичних рекомендацій щодо роботи за таких надзвичайних ситуацій ще не було розроблено, що ускладнювало роботу дипломатів.

Як правило, у більшості випадків, введення в країні військового стану не буває абсолютно неочікуваною подією для дипломатичного корпусу. Такий розвиток подій, як один з варіантів, прогнозується на підставі аналізу внутрішньої ситуації в країні, тенденцій у політичному курсі, врахуванні зовнішнього фактору. Дипломатами ретельно відслідковуються всі сфери життя країни, тобто проводиться підсилений моніторинг, що дозволяє інформувати Центр про реальний стан речей. Від того, наскільки будуть вірними надані Центру відомості залежатиме прийняття нашою країною рішення щодо розвитку подій в країні розташування дипустанови та навколо неї. Не потрібно забувати, що має значення не лише прийняте нашою державою рішення стосовно того чи іншого питання, але й час, коли воно було оприлюднено.

Рішення щодо продовження, або припинення роботи дипустанови в умовах введення військового стану приймає тільки Центр. Завдання дипломатів на підставі отриманої з різних джерел інформації сформулювати думку щодо перспектив подальшої роботи за нових умов. Водночас потрібно враховувати політичну доцільність продовження роботи дипустанови, яка може, наприклад, виходити з необхідності проявити солідарність з керівництвом країни розташування, або може бути пов'язана з необхідністю враховувати настрої населення в самій Україні. Тобто зрозуміло, що керівництво України має в кожному конкретному випадку враховувати сукупність факторів. Дуже важливим у прийнятті остаточного рішення є також фактор присутності в країні розташування української діаспори, яка вимагатиме під час дії військового стану додаткової уваги і захисту з боку дипустанови. Отже, інформуючи Центр, дипустанова прогнозує, яку реакцію викличе рішення України припинити її роботу на час дії військового стану. А також, яким чином реагуватимуть

громадські організації діаспори та поставляться до такої ситуації дипустанови інших країн.

Незалежно від того, яке рішення прийме Центр щодо подальшої долі дипустанови в умовах введення в країні розташування військового стану, мають бути розроблені декілька варіантів (основний та запасні) маршрутів евакуації співробітників, членів сімей, а також перевезення документації. Спочатку на батьківщину повертаються діти та жінки, якщо є, то й хворі. Під час розробки варіантів евакуації аналізується ситуація з кордонами, рівень їх відкритості та небезпечності, відстань до кордону, що має непересічне значення за умов можливої нестачі часу та палива. Визначається черговість відправки документів, залежно від важливості (найбільш цінні матеріали – з різними формами секретності, річні звіти). Розглядається і варіант знищення певної документації за умов неможливості її перевезення до України. Важливим питанням є розробка системи сповіщення між дипломатами, яка стає вкрай необхідною у разі блокування всіх засобів технічного зв'язку в країні. Враховується також фактор проживання (близькість або віддаленість), забезпеченість засобами пересування.

Належну увагу потрібно приділити ситуації з внутрішніми ресурсами дипустанови. Необхідно мати точну інформацію про кількість палива для автомобільного парку, оскільки в разі введення військового стану в країні розташування місцеве МЗС обмежує квоти для дипустанови на його отримання [1]. У приміщенні дипустанови необхідно також зробити значні запаси питної води, певний запас їжі та медичних засобів. Розробляється варіант можливого придбання палива в сусідніх країнах. Посольству України в СРЮ вдалося протягом дії військового стану в 1999 р. декілька разів перетинати кордон з Угорщиною з метою поповнення запасів палива.

Структура дипустанови за звичайних умов відома: очолює Посольство Надзвичайний та Повноважний Посол України, який призначається наказом Президента держави. До того має бути отриманий агреман на посла, що означає відсутність заперечення з боку приймаючої країни. У разі ненадання агреману, Президент України вносить іншу кандидатуру на цю посаду. Решту дипломатів направляє на роботу до дипустанови МЗС. Це – радник з політичних питань (заступник посла), у великих посольствах – радник-посланник, перший, другий, третій секретарі та аташе, а також військовий аташе. При посольстві працює консульській відділ, який очолює консул (або радник чи перший секретар).

У країнах, де немає посольства, може бути відкрите Генеральне консульство України, яке очолює генеральний консул. Існує також практика, коли на посаду керівника консульської установи України призначається почесний консул – представник держави розташування, який має певні заслуги у розвитку дружніх, як правило економічних та культурних відносин, між двома країнами. В дипустанові працює також адміністративний та технічний персонал –

завідуючий канцелярією, бухгалтер, касир, завгосп, водій посла, прибиральниця.

У разі введення в країні розташування військового стану Центр може прийняти рішення про певне скорочення дипломатичного складу та адміністративно-технічного персоналу. Водночас мають залишитись ті дипломати без яких робота може бути значно ускладнена, або взагалі паралізована. Як правило, останніми залишають країну посол, завідуючий консульським відділом та офіцер безпеки, або військовий аташе.

Запровадження в країні розташування дипустанови військового стану вимагає термінового перегляду звичайних обов'язків та ритму життя колективу. Спираючись на рекомендації Центру, на нараді посол пропонує співробітникам дипломатичному корпусу та адміністративно-господарчій ланці висловитися щодо бажання продовжити роботу в країні перебування, або повернутися в Україну у зв'язку з новими обставинами. Співробітники, які висловилися за продовження роботи, пишуть заяву про добровільне бажання не припиняти виконання своїх обов'язків, решта осіб повертається на батьківщину і продовжує роботу в апараті МЗС.

Видається наказ щодо дипустанови, в якому чітко зазначається, що, як і коли має робити кожний із тих дипломатів, що залишилися в країні, іншим співробітникам послом надаються усні оперативні вказівки та розпорядження. Оприлюднення наказу означає, що колектив дипустанови перейшов на роботу в нових умовах введення в країні перебування військового стану, або стану війни. Зрозуміло, що докорінно змінюється і графік роботи, починаючи від його початку до завершення робочого дня. Пояснюється ситуація щодо можливості виходу, або виїзду з території дипустанови, що здійснюється з дозволу посла, а в разі його відсутності – заступника. З метою унеможливлення нападів місцевого населення на транспорт дипустанови на скло автомобілів прикріплюється папір з написом назви країни.

Як правило, в країні розташування дипустанови знаходяться й інші українські установи, які займаються розвитком економічних та інших зв'язків. У першу чергу, Торгівельно-економічні місії (ТЕМ), які можуть працювати під одним дахом з дипустановами, але можуть й мати окремі приміщення. Іноді, виходячи із специфіки торгівельних відносин між двома країнами, визнається за потрібне відкрити не ТЕМ, а представництво тієї чи іншої установи, яка має найбільші інтереси в країні. Наприклад, в СРЮ у кінці ХХ ст. не було ТЕМ, але працювали представництва Укррічфлоту (м. Київ) та ВАТ «Українського Дунайського пароплавства» (м. Ізмаїл).

За умов введення в країні розташування дипустанови військового стану з представниками інших українських установ встановлюється постійний контакт з метою оперативного реагування. У випадку з СРЮ, посольство мало всю інформацію про українські судна, які опинилися в територіальних водах Югославії з початком бомбардування країни авіацією та крилатими ракетами

НАТО, і надавало допомогу в їх проведенні через обхідні канали, що з'єднувалися з Дунаєм. Після руйнування мостів у головному місті Воєводини Новому Саді ці канали дозволили без матеріальних втрат вивести українські судна до кордону з Угорщиною і повернути їх в Дунай. Після припинення роботи в СРЮ представництв Укррічфлоту та УДП їх питання вирішувало посольство.

Робота з діаспорою завжди є одним з пріоритетів в діяльності дипустанови, особливо важливою стає вона в разі введення в країні військового стану, оскільки виникають питання, які потрібно вирішувати в досить стислий строк, а іноді – в екстремальних умовах. Українська діаспора в Югославії, на період початку військової операції НАТО проти СРЮ налічувала 20 тис. осіб, з яких більшість вважала себе русинами, нащадками тих, хто свого часу прибув із західних регіонів України. Територіально більшість з них проживала в Автономному краї Республіки Сербія Воєводині.

Одним з першочергових завдань посольства, особливо консульського відділу, після введення військового стану стала допомога українським жінкам, які вийшли заміж за громадян СРЮ і бажали повернутися до України. Оскільки багато з них мали неповнолітніх дітей, а військовозобов'язані чоловіки не могли залишити країну, щоб супроводити свої сім'ї, це створювало додаткові складнощі в роботі консульського відділу. Як не прикро, але під час військової операції НАТО проти СРЮ серед представників діаспори були спроби деяких чоловіків уникнути від виконання військового обов'язку, порушивши перед Посольством України питання про термінове отримання громадянства нашої країни.

За нових умов, постає актуальним підтримання постійного зв'язку з керівництвом громадських організацій діаспори, оскільки інформація про те, що відбувається в їх середовищі на території компактного проживання українців та русинів є не менш важливою для Центру, ніж факти про наслідки бомбардування об'єктів по всій території країни.

Дипустанова після введення в країні військового стану встановлює тісні зв'язки з іншими диппредставництвами, які залишилися, для координації взаємних дій під час евакуації представників діаспори. Найбільш плідні зв'язки українського посольства в СРЮ у 1999 р. були з дипломатичними місіями Білорусі та Російської Федерації, яка змогла направити до Белграду декілька літаків для перевезення жінок з дітьми і якими скористалися представники нашої діаспори.

Важливим завданням встановлення постійних контактів є обмін оперативною інформацією. Варто наголосити, що інші диппредставництва, які отримували інформацію від НАТО, не завжди вважали своїм обов'язком поінформувати наше посольство про можливі об'єкти бомбардування в Белграді.

З метою отримання актуальної інформації представники дипустанови мають негайно відвідати місця бомбардування території, де компактно проживають

представники діаспори. Такі поїздки в 1999 р. в СРЮ за ініціативою посольства були майже регулярними. Водночас, МЗС СРЮ організовував колективні поїздки для членів дипломатичного корпусу, які залишилися в Белграді, на місця найбільших бомбардувань авіацією та крилатими ракетами НАТО.

Під час військового стану в СРЮ в югославській столиці залишилися представники лічених посольств. Під час військових дій в Белграді працювали дипломати України, Білорусі, Російської Федерації, Греції (яка була єдиною країною від НАТО) та декількох африканських країн.

Варто зазначити, що від бомбардування силами НАТО в Белграді постраждали дипломатичні представництва двадцяти країн. У ніч з 7 на 8 травня 1999 р. крилатими ракетами було атаковане Посольство Китайської Народної Республіки в Новому Белграді, загинуло три і поранено вісім громадян цієї країни. Дипломати Посольства України разом з представниками місцевого МЗС відвідали місце бомбардування китайської дипустанови. З 18 до 20 травня 1999 р. в результаті бомбардування в столиці було пошкоджено такі дипустанови: посольства – Анголи, Данії, Іраку, Італії, Канади, Пакистану, Зімбабве, резиденції послів – Єгипту, Індії, Ірану, Ізраїлю, Італії, Лівії, Угорщини, Норвегії, Польщі, Сирії, Іспанії, Швейцарії, Швеції [2, р. XV].

Посольство України в СРЮ стало першою дипломатичною установою країни, яке працювало в умовах військового стану наприкінці ХХ ст.

Список використаних джерел і літератури

1. Протоколарни церемонијал, привилегије и имунитети у СР Југославији. – Београд, ануар 2000, године. – С. 28-29.
2. Preliminarna procena žrtava, razaranja i šteta nastalih agresijm NATO // Međunarodna Politika God., br. 1082-83, jul-avgust 1999 XL.

Павлюченко О.В. Работа дипломатических представительств Украины в условиях военного положения.

В статье рассматриваются вопросы организации практической работы зарубежных дипломатических учреждений Украины в условиях военного положения. Даются рекомендации на основе предыдущих действий дипломатов с целью наиболее эффективной подготовки к новой экстремальной ситуации и дальнейшей деятельности учреждений. Проблемные вопросы раскрываются на материалах работы Посольства Украины в Союзной Республике Югославия в 1997-1999 гг. На основе анализа работы Посольства Украины в СРЮ определены наиболее важные вопросы деятельности дипломатического учреждения в условиях военного положения, а именно: оказание помощи представителям украинской диаспоры и гражданам, которые работают в других украинских организациях, поддержка контактов с другими зарубежными учреждениями, МИД страны пребывания и другие. Отмечена необходимость обобщения опыта работы всех дипломатических учреждений Украины, которые работали в условиях военного положения.

Ключевые слова: *зарубежные дипломатические учреждения Украины, военное положение, организация работы.*

Pavliuchenko. O. The Work of the Ukraine's Diplomatic Missions in Conditions of Martial Law.

The article deals with the issues of organization of practical work of foreign diplomatic institutions of Ukraine in conditions of martial law. Recommendations based on previous actions of diplomats with the purpose of the most effective preparation for a new emergency situation and further activity of institutions are given. Problematic issues are revealed on the materials of the work of the Embassy of Ukraine in the Federal Republic of Yugoslavia in 1997-1999. Based on the analysis of the work of the Embassy of Ukraine in the FRY, the most important issues of the activities of a diplomatic institution in a military condition were identified, namely: assistance to representatives of the Ukrainian diaspora and citizens who work in other Ukrainian organizations, support for contacts with other foreign institutions, the Ministry of Foreign Affairs of the host country, and others. The necessity of generalization of experience of work of all diplomatic institutions of Ukraine, which worked in conditions of military condition, was emphasized.

Keywords: *overseas diplomatic institutions, martial law, reorganization of the work.*